

Федулова С. О.,

кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки промисловості та організації виробництва ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ РЕГІОНУ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА НАУКА

Категорія «капітал» одна з найбільш суперечливих в економічній науці. Розвиток теорії капіталу і відповідно зміна сутності категорії «капітал» відбувалося відповідно до умов, які визначали ту чи іншу історичну та економічну епохи. У статті проведено розкриття змісту категорій «робоча сила» і «праця» у певних наукових теоріях та визначені основні елементи понятійно-термінологічного апарату дослідження зазначеної проблеми. Визначено поняття людського капіталу регіону як економічної категорії під впливом суспільно-політичних, суспільно-психологічних, релігійних чинників.

Ключові слова: людський капітал регіону, робоча сила, праця.

Категория «капитал» одна из наиболее противоречивых в экономической науке. Развитие теории капитала и соответственно изменение сущности категории «капитал» происходило в соответствии с условиями, которые определяли ту или другую историческую и экономическую эпохи. В статье проведено раскрытие содержания категорий «рабочая сила» и «труд» в определенных научных теориях, и определены основные элементы понятийно-терминологического аппарата исследуемой проблемы. Определено понятие человеческого капитала региона как экономической категории под воздействием общественно-политических, общественно-психологических, религиозных факторов.

Ключевые слова: человеческий капитал региона, рабочая сила, труд.

Category «capital» one of most contradictory in economic science. Development of theory of capital and accordingly change essence of category «capital» took place in accordance with terms which determined that or other historical and economic epoches. In the article conducted opening of maintenance of categories «labour force» and «labour» in certain scientific theories, and basic elements are certain concept – terminology vehicle of the probed problem.

The concept of human capital of region is certain as to the economic category under act of social and political, public-psychological, religious factors.

Keywords: human capital of region, labour force, labour.

Постановка проблеми. Дослідження наукових поглядів вказує на те, що людський капітал являє собою накопичений запас знань, професійного досвіду, здоров'я, які в результаті діяльності людини здатні приносити йому прибуток. Крім того, сучасне розуміння поняття «людський капітал», яке часто ототожнюється з поняттям «людський фактор», «робоча сила», «персонал», «людські ресурси», «трудова ресурси», «людський капітал», «інтелектуальний капітал», «трудова потенція», «людський потенціал», є багато в чому суперечливим та призводить до наукової тавтології. Щодо цього, треба перше за все чітко визначити основні елементи понятійно-термінологічного апарату цього дослідження. Також необхідне чітко визначення людського капіталу регіону як економічної категорії під впливом суспільно-політичних, суспільно-психологічних, релігійних факторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні аспекти теорії людського капіталу розроблено в працях таких зарубіжних учених, як Махаб уль Хак, Г. Беккер, А. Печчеї, С. Валентей, О. Добринін, С. Дятлов, В. Єльмєєв, Л. Нестеров, Ю. Нетесин та інші. Українські вчені також почали працювати над цим питанням у 90-х роках минулого століття. Значний вклад у розробку методологічних засад дослідження людського капіталу зробили: В. Антонюк, Д. Богиня, О. Грیشнова, М. Долішній, С. Дорогунцов, Г. Дугінець, Т. Заяць, С. Злупко, В. Куценко, Е. Лібанова, Н. Верхоглядова, О. Макарова, С. Мочерний, В. Онікієнко, С. Пирожков, Ю. Саєнко, Л. Семів, Л. Федулова, Н. Стежко, М. Ніколайчук та інші.

Мета і завдання дослідження. Головною метою статті є визначення понятійно-термінологічного апарату цього дослідження та визначити поняття людський капітал регіону як економічну категорію через опрацювання публікацій вітчизняних вчених, а також результатів дослідження, наданих у навчальних посібниках.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літературних джерел дає нам зрозуміти, що розвиток сучасної науки все більшою мірою зосереджується на вивченні проблеми людини. Економічна наука здобуває спрямованість «людського» виміру життя суспільства. Творчість людини, її властивості й оцінка так чи інакше знаходили відображення в дослідженнях вчених практично завжди [1, с. 95], [2, с. 5], [3]. Технократичний підхід до управління економікою, що панував в українській економічній думці про-

тягом попередніх років, привів до того, що сьогодні мало хто розуміє віддачу від інвестицій у людський капітал. Теорія людського капіталу одержала визнання світової науково-економічної думки. Відповідно до цієї теорії, «якісні характеристики робочої сили, здатності людини до трудової діяльності, її вміння, знання, навички можна розглядати як людський капітал. Проста модель прийняття рішень про інвестиції в освіту, або модель індивідуальної віддачі від інвестицій, припускає, що процес освіти безпосередньо не збільшує й не зменшує корисність людини, тобто освіта – об'єкт для інвестицій, а не споживче благо, і що потоки доходів, пов'язані з різними рівнями освіти, відомі» [4, 141]. Вчені розділяють поняття «людський капітал» і «людські ресурси». На думку О. Бородіної, потенційно людські ресурси можуть перетворитися в людський капітал за умови того, що вони будуть приносити дохід, тобто при вмінні людини зайняти себе в процесі виробництва, організації своєї праці, продажу своїх робочих можливостей.

Виходячи з вищезазначеного, спробуємо вибудувати методологічний ланцюжок процесу сучасної трудової діяльності людини. Першорядне поняття «робоча сила», поняття, що впливає з нього – «людські ресурси», які можуть бути перетворені в людський капітал. Поняття «людський фактор» розглядається як первинне та є, на наш погляд, уособленням основної виробничої сили суспільства. З часом людський чинник сформував робочу силу, яка, своєю чергою, під впливом часу та відповідних тенденцій сформувала поняття «персонал», «штати», «кадри».

З часом сучасні тенденції формували поняття «людські ресурси», або «трудова ресурси». Усі перераховані поняття є уособленням людського потенціалу підприємства, регіону, країни. Людські або трудові ресурси мають визначений трудовий потенціал. Зазначимо, що людський капітал на рівні регіону відображає здібності, навички праці, економічну активність, здоров'я населення. В категорії людського капіталу оцінюються не тільки наявні на цьому етапі, але й потенційні працівники – творці матеріальних благ. Потрібно зазначити, що категорія «людський капітал» відображає максимально можливу потенційну сукупну продуктивність робочої сили. Ця продуктивність, по-перше, є невідривною від певних конкретно-історичних, політичних та соціально-економічних умов існування людей – носіїв робочої сили. А по-друге, формується в процесі праці.

Порівнюємо зміст категорій «робоча сила» і «праця», представлених у західній, марксистській і сучасній теоріях, та спробуємо зобразити їх через традиційну для вітчизняної науки тріаду: матеріально-речовинний зміст – економічна форма – економічний вигляд суб'єкта, що персоніфікує цю форму (носія форми) (табл. 1). Зазначимо, що таке розмежування понять «робоча сила» і «праця» є авторським.

Як бачимо, матеріально-речовинним змістом у марксистській теорії виступають категорії «робоча сила» і «праця», які представлені кожна своїм самостійним субстанціональним станом. На рівні економічної форми категорія «робоча сила» на ринку праці виступає у формі товару, а в процесі виробництва приймає форму перемінного капіталу, що збігає з економічною формою категорії «праця». На рівні економічного вигляду суб'єкта відносин обидві категорії з'єднуються в єдиному економічному суб'єкті – найманому робітнику.

У західній теорії на матеріально-речовинному рівні з'єднуються в єдиному понятті «праця» здатності до праці (потенційний стан) та функціональний стан здатності до праці (здатності до праці «у дії»). Залишаються єдиними і на рівні економічної форми. На рівні економічного вигляду носія цієї форми виступає робоча сила.

Таблиця 1
Розкриття змісту категорій «робоча сила» і «праця» у певних наукових теоріях

Методологія розкриття змісту категорії	Марксистська політекономія		Класична теорія	Сучасна теорія людського капіталу	
Матеріально-речовинний зміст	Робоча сила – здатність до праці	Праця – використання робочої сили	Праця як здатність до праці та її використання	Людський капітал	
Економічна форма	Робоча сила – товар	Змінний капітал	Праця як фактор	Трудовий потенціал	Змінний капітал
Економічний вигляд суб'єкта відносин	Найманий робітник		Робоча сила	Людські ресурси	

Варто також звернути увагу на те, що категорія «робоча сила» в західній теорії має не тільки інший економічний зміст, але і знаходиться на іншому структурному рівні опису економічного явища. Якщо в марксистській теорії «робоча сила» – категорія матеріально-речовинного рівня, то у класиків – це категорія, що визначає матеріально-речовинний зміст учасника економічних відносин.

В останні роки ХХ століття почала розвиватися сучасна українська теорія людського капіталу, в якій з'явилися нові поняття, базою для яких виступили категорії «робоча сила» і «праця». Сучасна українська теорія на етапі визначення матеріально-речовинного змісту об'єднує потенційний і функціональний стани праці в поняття «людський капітал». Людський капітал, за визначенням українського дослідника Н. Осипової, – «це сукупність якостей, які визначають продуктивність і можуть стати джерелами доходу для особи, сім'ї, підприємства та суспільства. Такими якостями визначають здоров'я, природні здібності, освіту, професійність, мобільність» [5]. На етапі економічної форми як товар виступає «трудова потенціал», об'єднаний зі змінним капіталом. І економічним виглядом суб'єкта відносин є «людські ресурси».

Підсумовуючи, зазначимо, що уникнути наукову тавтологію можливо тільки змінивши категоріальну конструкцію на першому рівні, замінивши поняття «робоча сила» на його сутнісний зміст – «здатності людини до праці», а саме – людський капітал. Таке розмежування доречне і з позиції загально філософського розуміння форми і змісту економічної категорії.

На стан людського капіталу значним чином впливають суспільно-політичні, суспільно-психологічні, релігійні чинники. Тобто теоретично можливою є ситуація, за якої при наявності певних людських ресурсів людський капітал буде незначним. Яскравим прикладом тут є існування країн або регіонів у країнах, у яких більша частина населення замість суспільного виробництва зайнята непродуктивною неекономічною діяльністю – зокрема, участю в бойових діях, збройних конфліктах і т.п. при відсутності реальних можливостей щодо зміни ситуації на краще.

Таким чином, людський капітал регіону як економічна категорія представляється автором як сукупність локалізованих на території людських ресурсів, що володіють певними фізичними, інтелектуальними, психологічними властивостями (особливостями), освітніми, науковими, професійними знаннями і досвідом, вміннями, здоров'ям і забезпечують сталий розвиток відтворювальних процесів у регіональних соціально-економічних системах.

Якщо природні ресурси – це компоненти природи, природно-кліматичні умови – сили природи, що впливають на життєдіяльність населення та економічну діяльність, необхідних для отримання кінцевих продуктів, то людський капітал (потенціал) регіону – це категорія, яка відображає, по-перше, можливість та доцільність ведення підприємницької діяльності в тому чи іншому регіоні. По-друге, ефективність використання людського капіталу в окремо взятому регіоні країни, за рахунок надання можливості отримувати винагороду за його використання з метою задоволення власних потреб, а також інвестування у подальший його розвиток.

У першому випадку необхідно чітко розуміти, що населення регіону (як носій людського капіталу), де підприємець збирається здійснювати свою діяльність, повинно розглядатися як мінімум з трьох точок зору: 1) як джерело кадрового потенціалу (демографічна та освітньо-кваліфікаційна структура); 2) як контингент потенційних споживачів товарів і послуг (етнічна структура (споживча здатність)); 3) як соціальне середовище, в якій повинна здійснюватися підприємницька діяльність (структура населення за якістю життя, рівнем зайнятості, рівнем доходів, забезпеченості матеріальними й духовними благами).

У другому випадку під поняттям «людський капітал» потрібно розуміти не просто сукупність знань, здібностей, якими володіє людина від народження, а придбаний запас знань, умінь, навичок. Будучи найважливішою складовою національного багатства країни, соціально-економічного потенціалу кожного регіону України, людський капітал безпосередньо впливає на відтворювальні процеси, саме від нього залежить отримання прибутку в економіці, наповнюваність бюджетів різних рівнів, якісні зміни в структурі економіки, підвищення ефективності виробництва і привабливості соціальної сфери, досягнення в наукових, технічних, технологічних, інноваційних проектах, рівень якості життя населення.

Висновки. У результаті дослідження основних елементів понятійно-термінологічного апарату даного дослідження було отримано висновок: щоб уникнути наукову тавтологію необхідно змінити категоріальну конструкцію на першому рівні, а саме замінивши поняття «робоча сила» на його сутнісний зміст – «здатності людини до праці», а саме – людський капітал. Дослідження варіантів значень економічної категорії «людського капіталу регіону», що існують, дозволило удосконалити це визначення як сукупність локалізованих на території людських ресурсів, що володіють певними фізичними, інтелектуальними, психологічними властивостями (особливостями), освітніми, науковими, професійними знаннями і досвідом, вміннями, здоров'ям і забезпечують сталий розвиток відтворювальних процесів у регіональних соціально-економічних системах.

Література:

1. Хуссманнс Р. Международные измерения экономической активности, занятости, безработицы и неполной занятости. Статистика труда для стран Центральной и Восточной Европы и бывшего СССР / пер. с англ. ; [Р. Хуссманнс]; под ред. Чернышева. – М. : Финстатинформ, 1996. – 670 с.
2. Яременко О. Ф. Кадрова безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції / О. Ф. Яременко // Науковий вісник ПУСКУ. – 2008. – № 2. – Ч. 1. – С. 80–86.
3. Ядгаров Я. С. История экономических учений : [учебник]. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Я. С. Ядгаров. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 480 с.
4. Рошин С. Ю. Экономика труда: экономическая теория труда : [учебное пособие] / С. Ю. Рошин, Т. О. Разумова. – М. : ИНФРА – М, 2001. – 400 с.
5. Есипова Н. И. Экономика труда и социально – трудовые отношения : [учеб. пособие] / Н. И. Есипова. – К. : Кондор, 2003. – 464 с.
6. Зайцева Л. Тенденции социального развития регионов Украины / Л. Зайцева, И. Польская // Экономика Украины. – 2003. – № 5. – С. 67–73.
7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [колективна монографія] / [за ред. Е. М. Лібанової]. – К. : Ін-т демогр. та соц. дослідж. НАН України, 2007. – 328 с.
8. Новікова О. Ф. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України : [монографія] / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська та ін. // НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2010. – 488 с.